

INSTITUTIONSFÖRTROENDE – EN SAMHÄLLSBYGGARE

Sören Holmberg och Lennart Weibull

Få saker är så centrala inom samhällsvetenskapen som att mäta och analysera förtroende – både horisontellt förtroende, tillit människor emellan, och vertikalt förtroende, människors tilltro till ett samhälles institutioner. Förtroende är centralt eftersom samhällen byggs på tilltro - mellan människor och mellan människor och de institutioner hon skapat. Utan förtroende uppstår inga gemenskaper och inga utbyten. Civiliserade samhällen krakelerar när förtroendet brister. Utan förtroende vågar vi inte gå i parken, spara pengar på banken, lämna barnen på dagis eller äta mat på krogen. Utan förtroende skulle ringmurar fortfarande omgärda många städer precis som i gamla ondare tider. Och de flesta skulle gå omkring beväpnade och ofta snegla oroligt över axeln som i vilda västern på 1800-talet. Förtroende är hårdvaluta i varje samhälle. Det minskar inte bara våld och behovet av vapen. Det gör all verksamhet mer effektiv och mindre kostsam. Och det spar tid. Högt förtroende sänker alla transaktionskostnader. I ett samhälle som utmärks av högt förtroende går det mesta smidigare, oftast snabbare och till lägre kostnad. Det som skall göras kan göras med ett minimum av skyddsåtgärder och återförsäkringar. Och det behövs färre advokater.

Dessa teoretiska insikter hade vi inte helt klara för oss när SOM-institutet startade sina mätningar 1986. Men vi var trots det framsynta nog att inkludera en serie frågor som gällde svenska folkets förtroende för hur ett antal institutioner skötte sitt arbete. Det var Lennart Weibull som i anslutning till en analys av mediers trovärdighet avrapporterade de första resultaten i SOM-institutets premiärbok som publicerades 1987. Seymour Martin Lipsets och William Schneiders bok *The Confidence Gap* från 1983 pekades ut som en inspirationskälla och förebild. Sedan dess har mätningarna av institutionsförtroende blivit ett stående inslag i SOMs nationella undersökningar – ett inslag som långsamt utvidgats.

Utgångspunkten för mätningarna var redan från starten långsiktighet. Det gällde inte bara att gräva djupare i institutionsförtroendet enskilda år utan att följa det under längre tid. Ett särskilt intresse var att studera hur förändringar i omvärlden som regeringsskiftet eller utvecklingen av nya medier påverkar allmänhetens förtroende för olika samhällsinstitutioner. Det krävde i sin tur att antalet undersökta institutioner blev fler. De första åren mättes förtroendet för 11 institutioner, sedan början av 2000-talet omfattar mätningen 21 institutioner. Den kompletterades dessutom med regelbundna studier av mellanmännisklig tillit och förtroende för olika yrkesgrupper.

De första åren deltog först Britt Börjesson (1990) och sedan Maria Elliott (1991-1995) i analysarbetet och avrapporteringen av förtroendemätningarna. Men sedan 1996 har Sören Holmberg och Lennart Weibull haft huvudansvaret för att utveckla och skriva om SOM-institutets långa tidsserie kring institutionsförtroende i Sverige. På de följande sidorna återfinns resultatet – alla artiklar/kapitel kring institutionsförtroende publicerade i SOM-böckerna 1987-2013.

Det ligger i sakens natur att mycket av det som årligen redovisas är detsamma och repetitivt. Vissa analyser återfinns alltid. Trender följs och diskuteras varje år. Institutionsförtroendet spåras i olika sociala och politiska grupper. Interna förtroendesamband kartläggs i dimensionsanalyser. Men mycket är också nytt och utvecklande. I grova drag finns det två typer av fördjupningar. I den ena har vi försökt förstå grunden för institutionsförtroende. Vi har specialgranskat berördhetens betydelse och analyserat brukarrelationer, liksom vi undersökt kopplingen mellan institutions- och yrkesgruppsförtroende, problematiserat sambandet mellan mellanmänsklig tillit och institutionsförtroende samt lanserat ett mått på generaliserat institutionsförtroende (Gif) och gör en distinktion mellan institutioner som främst representerar ett allmänintresse (AI-institutioner) och andra institutioner som i första hand företräder ett särintresse (SI-institutioner).

Ett andra spår har varit att vi studerat hur institutionsförtroendet påverkas av olika slag av omvärldsförändringar. Det har bland annat gällt valåreffeckter, där vi identifierat elektorala cykler och haloeffekter, betydelsen av regeringsskiften samt ekonomiska och andra kriser.

Utöver de 21 samhällsinstitutioner som varit bottenplattan i mätningarna under de senaste åren har vi även enskilda år prövat att lägga in andra typer av institutioner och grupper i en anslutande följdfråga. Vid några tillfällen har vi således mätt förtroendet för staten. Andra exempel är olika statliga myndigheter och ideella organisationer.

Mellan 1997 och 2013 har Sören Holmberg och Lennart Weibull dessutom varit ansvariga för den så kallade Förtroendebarmetern (<http://www.medicakademien.se/sv/Arkiv/Fortroendebarmetern/>). Det är en årlig mätserie av institutioner och organisationer som genomförs av Medicakademien i Göteborg. Till skillnad från SOM-undersökningarna har den gjorts genom telefonintervjuer och senare genom en webbenkät, vilket möjliggjort en metodfördjupning i fråga om betydelsen av datainsamlingsmetoden.

* * *

Våra teoretiska inspiratörer har varit många genom åren och kommer från mycket olika håll. Det är statsvetare som Pippa Norris, Robert Putnam, Bo Rothstein och William Schneider, sociologer som Seymour Martin Lipset, Ola Listhaug, Niklas Luhmann och Barbara Misztal, ekonomer som Roger Mayer och Günther Stahl samt en filosof som Sissela Bok. Vi har även teoretiskt och empiriskt kunnat bygga vidare på viktiga arbeten av svenska kollegor inom ämnesområdet som, sociologerna Peter Arvidsson och Torsten Österman, massmedievetaren Maria Elliot och statsvetaren Ylva Norén Bretzer.

Det finns fler, men vi har räknat upp några av de viktigaste här som vi tackar för värdefulla bidrag. Läsaren får sedan på egen hand leta upp vad de bidragit med genom att läsa – alternativt åtminstone bläddra igenom – de följande innehållsrika fyrahundra-femtio sidorna.

Den som är mer empiriskt lagd och vill ta del av siffrorna hänvisas till SOM-institutets hemsida. Där finns en 500-sidig tabellrapport över institutionsförtroendet över tid och i olika sociala och politiska grupper.